

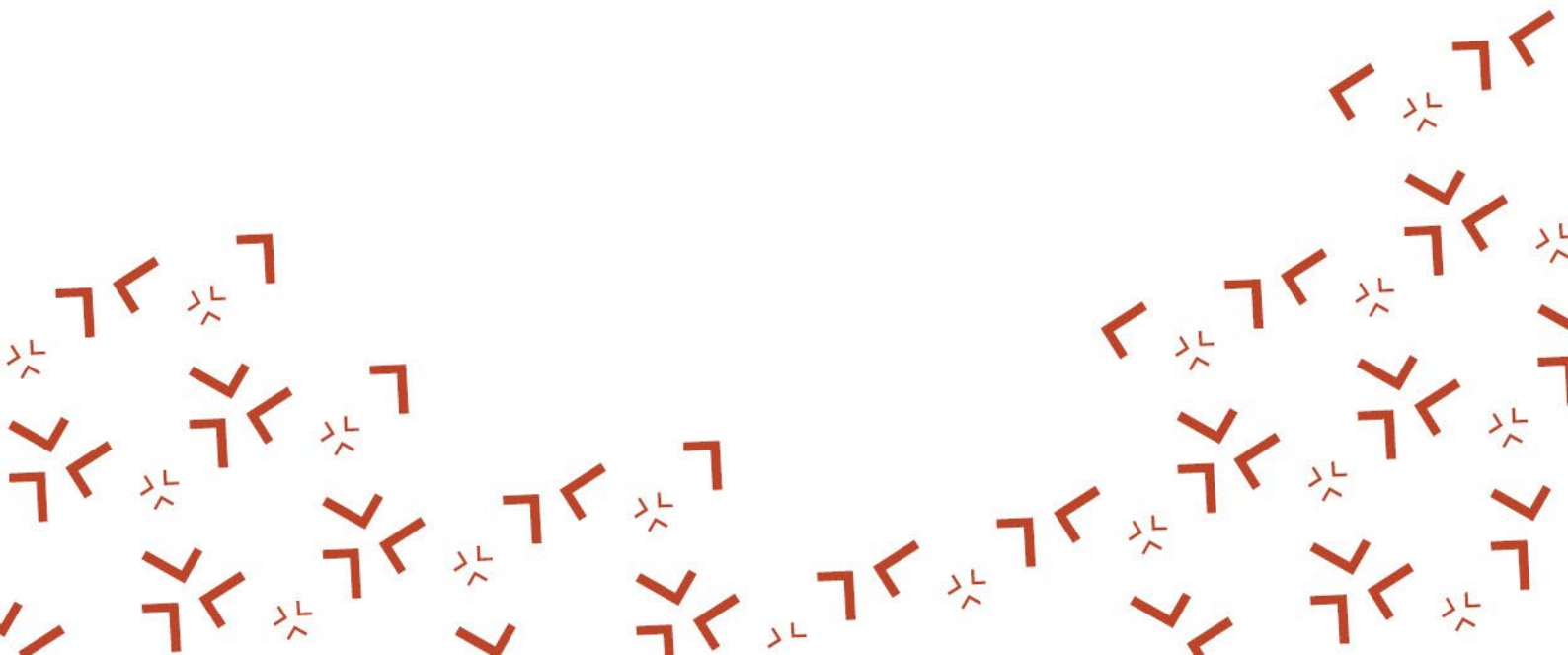
Tämä on alkuperäisen artikkelin rinnakkaistallenne (kustantajan versio).

Rinnakkaistallenteen sivuasettelut ja typografiset yksityiskohdat saattavat poiketa alkuperäisestä julkaisusta.

Käytä viittauksessa alkuperäistä lähdettä:

Helavirta, S. 2025. Pirulliset ongelmat, aukkoinen tieto sekä monialaisen työn paradoksit : Kompleksisuus-ajattelu lastensuojelutyön vaativuutta selittämässä. Lumen – Lapin ammattikorkeakoulun verkkolehti. (1/2025).

URL: <https://blogi.eoppimispalvelut.fi/lumenlehti/2025/02/06/pirulliset-ongelmat-aukkoinen-tieto-seka-monialaisen-tyon-paradoksit-kompleksisuus-ajattelu-lastensuojelutyon-vaativuutta-selittamassa/>



Pirulliset ongelmat, aukkoinen tieto sekä monialaisen työn paradoksit. Kompleksisuus-ajattelu lastensuojelutyön vaativuutta selittämässä

Susanna Helavirta, YTT, lehtori, VAASI-hankkeen Lapin AMK:n vastuuhenkilö, Osallisuus ja toimintakyky -osaamisryhmä, Lapin ammattikorkeakoulu



**Euroopan unionin
rahoittama**



**Vaativan sijaishuollon
osaamisen kehittäminen**

Asiasanat: lastensuojelu, sijaishuolto, kompleksisuus

Aluksi

Kompleksisuus-ajattelu on tapa ymmärtää maailma kokonaisuutena, jossa asiat ja ilmiöt ovat kietoutuneet yhteen. Ajattelun mukaan kokonaisuutta ei voida ymmärtää pilkkomalla sitä osiin ja tarkastelemaan niitä yksitellen. Kompleksisuusajattelu problematisoi mekanistiseen maailmankuvaan perustuvaa näkemystä, jossa asioilla ajatellaan olevan selkeitä syy-seurausketjuja. Sen yhtenä peruslähtökohtana on, että asioita tapahtuu ilman selkeitä ja näkyviä syitä. (Puustinen & Jalonen 2020). Lisäksi kompleksisuus aiheuttaa tilannesidonnaisuutta, sillä toisiinsa kietoutuvat asiat vaihtelevat tilanteesta toiseen (Yliruka ym. 2018). Tästä syystä asiat ovat usein vaikeasta ennakoitavissa olevina (Niemi & Kräkin 2019). Kompleksisuus-ajattelun myötä maailma ei asetu selkeärajaisesti joko tai maailmaksi, vaan sitä tulee tarkastella monin tavoin sekä että näkökulmasta käsin.

Lastensuojelutyö on vaativaa ammatillista työtä. Vaativuus liittyy vahvasti työssä läsnäoleviin moninaiisiin kompleksisuutta tuottaviin seikkoihin. Työssä kohdattavat lasten, nuorten ja perheiden monimutkaiset tilanteet, työhön liittyvä aukkoinen tieto,

arjen työn monet paradoksit sekä ihmiskuvallisen ymmärryksen moninaisuus luovat työhön vahvan kompleksisuuden kehyyksen. Tarkastelen näitä näkökulmia tarkemmin tässä artikkelissa ja pohdin, miten lastensuojelun ammatillista työtä ei voi tehdä joko tai ajattelun kautta, vaan työ pakottaa sekä että ajattelun ymmärtämiseen. Kuten Niemi & Kräkin (2019, 26) toteavat, kompleksisuutta ei voi hallita, mutta sitä voi ymmärtää ja sen kanssa voi toimia.

Sosiaaliset ongelmat pirullisina ongelmina

Lastensuojelun ammatillisessa työssä kohdattavat lasten, nuorten ja perheiden tilanteet ovat monimutkaisia, yhteen kietoutuneita ja yllätyksellisiä. Niitä on vaikeaa, ellei mahdotonta tarkastella selkeiden syy-seuraussuhteiden näkökulmasta. Ongelmilla ei useinkaan ole selkeää alkua ja loppua. Siksi puhutaankin työssä kohdattavista ”pirullista tai ilkeistä ongelmista (wicked problems)” (esim. Pösö 2005). Pirulliset ongelmat ovat sekä-että -ongelmia. Niihin kietoutuu ja kimputtuu monenlaisia seikkoja. Lisäksi tunnistetaan niihin liittyvä dynaamisuus: ongelmat eivät ole staattisia, vaan elämän virrassa liikkeessä olevia ja muuttuvia. Niihin vahvasti liittyy myös ainutlaatuisuus eli mikään ongelmavyöhyke ei ole identtinen toisen kanssa (kts. esim. Lundström & Mäenpää 2020). Pirulliset ongelmat myös ikään kuin väistävät ratkaisuja, kuten Lundström & Mäenpää (2020) toteavat. Koska ongelman rajat, muodot ja selitykset ovat epämääräisiä ja muuntuvia, on vaikea tietää, koska ongelma on ratkaistu puhumattakaan siitä, että tiedettäisiin, mitä ongelman ratkaisusta seuraa. Ongelmien osalta ei ole olemassa täydellisiä ratkaisuja, vaan parempia tai huonompia vaihtoehtoja. Ammatilliseksi haasteeksi tuleekin, mikä vaihtoehto valitaan monenlaisten epävarmuustekijöiden vallitessa. Pirulliset ongelmat saattavat myös ratketa yllättäen ratkaisuvaihtoehtoista riippumatta (Niemi & Kräkin 2019, 26).

Pirullisten ongelmien luonne tulee näkyviin, kun niitä verrataan - kuten tapana on - kesyihin (tame problems) ongelmiin. Ne näyttävät usein joko tai ongelmina eli ne voidaan määritellä tyhjentävästi, niille löytyy selkeä selitys ja ratkaisu ja niillä on tunnistettava ja yksiselitteinen muoto. Ongelmien alku- ja loppupiste on paikannettavissa ja näin myös ongelmien ratkaisemisesta syntyy selvää palautetietoa. (Pösö 2005, 4.) Tarja Pösö (2005, 4) toteaaakin, että koska ongelmia voidaan ratkaista, liittyy niiden parissa työskentelyyn arvostusta ja jopa kunniaa.

Tanja Aitamurron (2005) artikkeli Kun tavallinen tappaa, valaisee hyvin sosiaalisten ongelmien pirullista luonnetta. Tanja Aitamurron (2005) tarkastelun keskiössä oli 2000-luvun alussa tapahtunut raaka väkivallan teko ja siitä käyty julkinen lehtikeskustelu. Neljä niin sanottujen tavallisten perheiden alle 20-vuotista poikaa surmasi raa'alla tavalla iäkkään pariskunnan. Tekoon syyllistyneisiin poikiin eivät sopineet nuorten rikollisuuteen usein liitetyt riskitekijät kuten vanhempien työttömyys, perheväkivalta tai tekijän päihteiden käyttö, vaan poikien esitettiin kasvaneen vakaisissa sosioekonomisissa oloissa ja edustavan ”hyvien perheiden lapsia”. Väkivallan tekoon ei siis löytynyt selitystä. Pirulliset ongelmat voivat jäädä siten selityksiä ja syytä vaille. Aitamurto (2005, 15) toteaaakin artikkelissaan, että tavallisen selittämätön muutos pahaksi hämmensi ihmisiä. Kun tiedetään, että ihmisyyden perusolemukseseen kuuluu järkipärisyys, hallittavuus sekä pyrkimys asioiden selittämiseen ja selitysten hakemiseen (kts. esim. Niemi & Kräkin 2019), on tapauksen herättämä hämmennys ymmärrettävää. Hämmennyksestä seurasi se, että pojista tehtiin tavallista syyllisempiä, sillä heillä olisi ollut taustansa vuoksi kaikki mahdollisuudet kasvaa kunnan kansalaisiksi (Aitamurto 2005).

Sosiaalisten ongelmien pirullisuutta korostaa myös tieto siitä, että ongelmista ja haasteista huolimatta ihmisten elämä ei ole useinkaan pelkkää ongelmaa, vaan elämä ja arki pitävät samanaikaisesti sisällään myös hyvää. Tätä sekä että logiikkaa tekee hyvin näkyväksi Merja Laitisen (2004) väitöstutkimus, jossa hän haastatteli lapsena seksuaalista hyväksikäyttöä kokeneita aikuisia. Koti ja läheissuhteet olivat haastateltaville riittäviä, tuhoavia ja pahoja, mutta samalla kätkevät sisäänsä välittämistä, hoivaa, rakastetuksi tulemisen kokemuksia ja niin hyvää, että uhrit kokivat ne suojelemisensa arvoiseksi. He eivät olleet halukkaita kertomaan kokemuksistaan lapsena ulkopuolisille.

Ongelmien ja vaikeuksien keskellä elävien ihmisten arjen moninaisuuden tunnistamisen rinnalla, lastensuojelutyö haastaa tekijöitään myös ihmiskuvallisen ymmärryksen moninaiseen tarkasteluun. Lastensuojelun apua ja tukea tarvitsevat ihmiset nähdään helposti ongelmien kautta. Tämä yksipuolinen ihmiskuvallinen ymmärrys tuli aikanaan esiin myös omassa väitöstutkimuksessani, jossa muun muassa haastattelin lastensuojelun asiakkaana olevia lapsia ja nuoria (Helavirta 2011). Tutkimusta tehdessäni minulle esitettiin useaan otteeseen vahvoja näkemyksiä siitä,

millaisia ovat lastensuojelun asiakkaana olevat lapset. Heidät nähtiin yksinomaan huolien ja ongelmien keskellä elävinä ja monin tavoin haavoittuneina ja heikkoina. Lisäksi lapset nähtiin monin tavoin erilaisina kuin muiden perheiden lapset. Vahva eronteko muiden lasten ja lastensuojelunasiakkaana olevien lasten kesken vaikutti oman ammatillisen kokemukseni pohjalta kuitenkin vieraalta. Sitä vahvistivat Jo Aldridgen (2006) ja Mona Sandbaekin (1999) tutkimukselliset huomiot siitä, kuinka erot lastensuojelun asiakkaana olevien lasten ja muiden lasten elämän välillä ovat usein paljon pienemmät kuin mitä ennakkoluuloisesti ajatellaan. Lisäksi lastensuojelun asiakkaana olleiden lasten elämä ei ole useinkaan yksinomaan ongelmien ja huolien täyttämää, vaan arjessa kulkevat vaihdellen ja muuttuen toisenlaisetkin kokemukset – ilon, välittämisen ja rakkauden kokemukset. Joko tai ajatteluun taipuva ihmiskuvallinen ymmärrys voi pahimmillaan johtaa siihen, että hyvä ja tavallinen jää näkemättä ongelmien ja huolien rinnalla.

Lastensuojelun aukkoinen tieto

Lastensuojelutyön kompleksisuutta lisää myös se, että ammatillisessa työssä tarvittava tieto on monella tavalla aukkoista, rajallista ja näkökulmaista. Sitä kautta se edustaa sekä että logiikkaa. Aukkoisuutta aiheuttavat monet haastaviin elämäntilanteisiin liittyvät tieto ja tietämistä koskevat haasteet. Lastensuojelullista apua ja tukea tarvitsevien perheiden vaikeisiin tilanteisiin liittyy usein kokemuksia, joita ihmisten on vaikea pukea sanoiksi. Joillakin vaikeisiin elämäntilanteisiin liittyvät kokemukset saattavat olla niin voimakkaita tai traumaattisia, että niistä selviytyäkseen ne on tarvinnut unohtaa (Kts. esim. Scott 2000). Tiedetään myös, että joillekin vaikeat kokemukset eivät ole verbaalisia, vaan ne saatetaan kokea kehollisesti.

Tiedon ja tietämisen aukkoisuutta elämisen ja arjen vaikeuksissa saattavat lisätä niihin liittyvät tunteet. Esimerkiksi häpeä tai syyllisyys voivat joillekin olla niin voimakkaita tunnekokemuksia, että ne estävät omista kokemuksista kertomisen. Sally Palmer kollegoineen (1999) selvitti perheväkivaltakokemuksia käsittelevässä tutkimuksessaan sitä, millaiset asiat lasten mielestä voivat olla esteenä omien kokemusten kertomiselle. Lapset nimesivät seuraavat asiat:

- pelko seurauksista sekä itselle, perheelle että tekijälle (epätietoisuus siitä, mitä seuraa, jos puhuu)

- usko omaan syyllisyyteen (minä ansaitsen tämän)
- todellisuuden vääristyminen (epätietoisuus siitä, mikä on oikein/väärin)
- sanattomuus (ei ole sanoja tapahtumille, asioille jne.)

Lasten näkemykset tuovat hyvin esiin sen, miten monenlaiset tunteet ja väärintymmärrykset voivat estää jakamasta omia kokemuksia ja arjen elämää luoden aukkoisen tiedon maailmaa lastensuojelutyöhön. Työtä joudutaan tekemään vaietun ja niukan tiedonkin varassa.

Kun tietoa ja tietämistä lähestytään postmodernin tai feministisen epistemologian (esim. Ronkainen 1998; Longino 2002) näkemysten kautta, ymmärretään, että tieto on luonteeltaan usein relationaalista. Tieto perustuu tietynlaiseen kohtaamiseen ja suhteessa olemiseen. Se, missä ihmisiä kohdataan, milloin heitä kohdataan, kuka heitä kohtaa ja millä tavalla kohtaa vaikuttaa siihen, millaista tietoa saadaan. Tutkimusten kautta esimerkiksi tiedetään, että perheiden ja lasten kohtaamisen paikalla saattaa olla iso merkitys sille, miten perheen elämä, arki ja kokemukset tulevat kerrotuiksi. Kotiympäristössä vanhemmat ja lapset ilmaisevat ajatuksiaan ja tunteitaan rikkaammin kuin sosiaalitoimistoympäristössä (Arhovaara 1999).

Feministinen epistemologia korostaa tiedon subjektiivisuutta ja sitä kautta tietoon ja tietämiseen liittyvää näkökulmaisuuutta (kts. Ronkainen 1999). Konkreettisesti tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten eri perheenjäsenillä voi olla hyvin erilaisia näkemyksiä ja kokemuksia perheen arjesta tai arjen haastavista tilanteista. Sue White (2003) tarkasteli englantilaisia lastensuojeludokumentteja, ja totesi, että dokumenteista oli luettavissa eri perheenjäsenten sekä viranomaisten erilaiset näkemykset perheen tilanteesta. Tilanteisiin liittyi näin ollen sekä että näkökulmia. White (2003) tekikin kiinnostavan havainnon asiakirjoista. Sosiaalityöntekijät pitivät lasten tuottamaa tietoa totuudellisempänä ja luotettavampana kuin viranomaisten tai muiden perheenjäsenten. Erityisesti lapsen tietoon uskottiin silloin, kun lapsi toi esiin perheen ongelmia.

Tiedon aukkoisuudesta seuraa, että lastensuojelutyötä ei tehdä selvärajaisesti joko tai tiedon varassa, vaan tietoon ja tietämiseen sekoittuu sekä tunteita, sanoittamisen haasteita, niukkuutta, vaikenemista ja näkökulmaisuuutta. Aukkoisesta tiedosta huolimatta lastensuojelussa joudutaan kuitenkin tekemään ihmisten elämää koskevia päätöksiä.

Monialaisen yhteistyön paradoksi

Pirulliset ongelmat moninaisina ongelmina usein edellyttävät laajaa yhteistyötä eri alojen ammattilaisten kanssa. Ongelmien ymmärtämiseen ja ratkaisupyrkimyksiin tarvitaan usein moninäkökulmaisuutta ja jaettua osaamista. Paradoksaaliseksi tilanteen tekee se, että monialainen asiantuntijatieto on tarpeen ihmisten auttamiseksi, mutta samalla suurempi määrä tietoa ja näkökulmia komplisoi asioita, vaatii enemmän aikaa ja tekee päätöksenteosta vaikeampaa (Niemi & Kräkin 2019, 32).

Noora Aarnio ja Nanna Miettunen (2018, 232) avaavat monialaisen työn paradoksia hyvin sosiaalihuollon ja lastensuojelun ammatilliseen työhön liittyen. Asiakasperheiden useat samanaikaiset tarpeet aiheuttavat sen, että auttajia ja osaamista tarvitaan eri sektoreilta. Eri alojen ammattilaiset toimivat kuitenkin omaa työtä ohjaavan lainsäädännön ja ohjeiden alaisuudessa. Lisäksi koordinoinnin puutteet ja erilaiset konfliktit työnjako- ja vastuukysymyksiin liittyen voivat hidastaa ja vaikeuttaa asiakkaan tilanteen edistymistä.

Niemi ja Kräkin (2019, 36) tuovat esiin, että kompleksisissa tilanteissa ongelman määrittely ja ratkaisujen löytyminen edellyttävät entistä vahvemmin dialogisuutta. Käytännössä tämä tarkoittaa, että tarvitaan muun muassa pohtivaa refleksiivistä asennetta omiin ja toisten käsityksiin, kiinnostuneisuutta eri näkökantoja kohtaan ja valmiutta muuttaa omia käsityksiä. Yhteisen ymmärryksen luomisen uhkakuvana on varma tietäminen eli ajatus siitä, että joku haluaa sanoa viimeisen sanan korottaen oman käsityksen lopulliseksi totuudeksi asiassa. Tällainen yksipuolinen joko tai ymmärrys pysäyttää yhteisen jakamisen ja ajattelun sekä ratkaisujen löytämisen mahdollisuuden.

Lopuksi

Tämä artikkeli toimii yhtenä sijaishuollon kehittämistyötä tukevana ymmärryksen välineenä. Viiden korkeakoulun (Turun AMK, Kaakkois-Suomen AMK, Savonia, Tampereen yliopisto ja Lapin ammattikorkeakoulu) toteuttama vaativan sijaishuollon osaamisen kehittäminen (VAASI) hanke saa rahoituksen Euroopan sosiaalirahasto plussasta (ERS+). Hankkeen pyrkimyksenä on paitsi tunnistaa vaativan sijaishuollon ammatillista osaamista, myös vahvistaa sitä muun muassa digioppimateriaaleja

luomalla. Kompleksisuus -ajattelu on tunnistettu yhdeksi työn vaativuuden ymmärrystä tukevaksi näkökulmaksi.

Sijaishuoltotyö tarkoittaa työskentelyä kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten kanssa. Ammattikorkeakoulusta valmistuvista sosionomeista iso osa työskentelee sijaishuoltoyksiköissä, joissa lapset ja nuoret asuvat. Myös näitä sijaishuollon ammatillisen työn tekemisen paikkoja kehystää vahvasti sekä että ajattelu. Kun niitä tutkimuksissa on käsitteellistetty julkisiksi kodeiksi (Enroos 2016), on haluttu tuoda esiin sijaishuoltopaikan kaksi samanaikaista tehtävää. Kodin ulkopuolelle sijoitetuille lapsille sijaishuoltopaikka on arjen toimintaympäristö ja osa heidän henkilökohtaista elämäänsä. Ammatillisille se puolestaan on ammatillisen toiminnan kenttä, jossa muun muassa käytetään julkista valtaa lapsiin ja nuoriin liittyen erilaisten laissa määriteltyjen rajoitustoimenpiteiden käytön myötä. Löfblom ym. (2024, 378) tuovatkin esiin, että sijaishuoltopaikka edustaa samanaikaisesti sekä yksityistä että julkista tilaa. Tilalta odotetaan kodin antamaa turvaa, mahdollisuutta yksityisyyteen ja osallisuuteen. Toisaalta tätä turvaa rakennetaan säännöillä ja laitoksen asukkaiden turvallisuutta varmistavilla menettelyillä. Toisin kuin kotona, sijaishuoltoyksikössä asukkaiden odotetaan vaihtuvan. Yksilö ei pysty vaikuttamaan siihen, keitä tilaan voi tulla.

Lastensuojelutyön tekeminen edellyttää laaja-alaisesti sekä että näkökulmien tunnistamista ja kompleksisuuden ymmärtämistä. Yksinkertaistukset ja joko tai ajattelu ovat laadukkaan ja onnistuneen työn vihollisia.

LÄHTEET

Aarnio, N. & Miettunen, N. 2018. Kompleksisuus sosiaalihuollon vaativuuden määrittelijänä. Teoksessa P. Petrelius & P. Eriksson (toim.) Uudistuva lastensuojelu – kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos Työpaperi 32/2018, 230-240.

Aitamurto T. 2004. Kun tavallinen tappaa. Sosiaalisen ongelman käsittely Heinojen surman herättämässä moraalisisessa mediamyrskyssä. Nuorisotutkimus 23 (4), 4-18.

Aldridge, J. 2006. The Experiences of Children Living with and Caring for Parents with Mental Illnes. Child Abuse Review 15 (2), 79-88.

Arhovaara, S. 1999. Näkökulmia kotona tehtävään perhetyöhön ja perheterapiaan. Teoksessa J. Aaltonen & R. Rinne (toim.) Perhe terapiassa. Helsinki: Suomen Mielenterveysseuran koulutuskeskus, 158-167.

Enroos, R. 2016. Lapsen tuo julkiseen kotiin: Huostassaolon ensi vaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Teoksessa R. Enroos, T. Heino & T. Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 224-260.

Helavirta, S. 2011. Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. Tampereen yliopisto: Acta Universitatis Tamperensis 1669.

Laitinen, M. 2004. Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tampere: Vastapaino.

Longino, H. 2002. The Fate of Knowledge. Princeton: Princeton university Press.

Lundström, N. & Mäenpää, A. 2020. Pirullisia ongelmia ja pirullisia pelejä – kuka pelaa ja millaista peliä. Teoksessa P. Vartiainen & Raisio, H. (toim.) Johtaminen kompleksisessa maailmassa. Viisautta pirullisten ongelmien kohtaamiseen. Helsinki: Gaudeamus.

Löfblom, K., Alin, M., Salonen, S., Kaittila, A., Leinonen, L., Kraav, S., Vornanen, R., Anis, M., Karukivi, M. 2024. Nuorten kokemukset sijaishuoltopaikasta julkisena ja yksityisenä tilana. Janus 32 (4), 375-391.

Niemi, S. & Kräkin, M. 2019. Asiantuntijatyön paradoksisuus. Työn kaaosmaisuuksien kokemus ja selviytymiskeinot asiantuntijatyössä. Työelämän tutkimus 17 (1), 24-38.

Palmer, S., Brown, R., Rae-Grant, N. & Loughlin, J. 1999. Responding to Children's Disclosure of Familial Abuse: What Survivors Tell Us. Children Welfare League of America 78 (2), 259-282.

Puustinen, A. & Jalonen, H. 2020. Kompleksisuusajattelu – ymmärtämistä edistävä uusi lähestymistapa vai vanhaa viiniä uudessa pullossa? Teoksessa P. Vartiainen & Raisio, H. (toim.) Johtaminen kompleksisessa maailmassa. Viisautta pirullisten ongelmien kohtaamiseen. Helsinki: Gaudeamus.

Pösö, T. 2005. Ilkeät ongelmat, hyvät käytännöt. Helsinki: FinSoc 2, 4-6.

Ronkainen, S. 1999. Ajan ja paikan merkitsemät: subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Helsinki: Gaudeamus.

Sandbaek, M. 1999. Children with problems: Focusing on everyday Life. Children and Society 13 (2), 106-118.

Scott, J. 2000. Children as Respondent. The Challenge for Quantitative Methods. Teoksessa A. James (toim.) Research with children. London: Falmer Press, 98-119.

White, S. 2003. The Social Worker as Moral Judge. Blame, Responsibility and Case Formulation. Teoksessa C., Hall & K., Juhila & N., Parton & T., Pösö (toim.) Constructing Clienthood in Social Work and human Services. Interaction, Identities and Practices. London & New York: Jessica Kingsley Publishers, 177-182.

Yliruka, L., Vartio, R., Pasanen, K. & Petrelius, P. 2018. Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinninlaitos Työpaperi 16/2018.